НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЄКТ «ІНТЕЛЕКТ УКРАЇНИ»

Вступ до історії
(пропедевтичний курс)
5–6 класи

Експериментальна навчальна програма
для закладів загальної середньої освіти,
що працюють за науково-педагогічним проєктом
«Інтелект України»

Пояснювальна записка

Вивчення на 5–6 роках навчання у закладі загальної середньої освіти курсу «Вступ до історії (пропедевтичний курс)» підпорядковане меті базової середньої освіти — розвитку природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формуванню компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомому вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, вихованню відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних і культурних цінностей українського народу.

Зважаючи на вікові особливості, фізичний, психічний та інтелектуальний розвиток дітей, чинне освітнє законодавство визначає 5–6 роки навчання як адаптаційний цикл базової середньої освіти (Закон України «Про загальну середню освіту, ст. 10, п. 2»). Тож курс «Вступ до історії» має пропедевтичний (вступний) характер. Головними завданнями курсу є: а) формування уявлень і початкових знань учнів про історію як галузь людських знань; як науку, що має свій предмет вивчення і свої методи дослідження; б) розвиток у школярів мотивації до вивчення історії та набуття ними низки вмінь як передумови формування визначених освітнім законодавством ключових компетентностей; в) формування первинних уявлень про структуру і зміст історії України як передумови до реалізації засобами навчання наскрізних змістових ліній.

У зміст навчального курсу інтегровано рекомендовані Міністерством освіти і науки України змістові лінії, котрі відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, а саме:

– сприйняття природи як цілості, взаємозв’язку людини та природного середовища, розуміння залежності людини від природних ресурсів, необхідності дбайливого ставлення до природного середовища;
– визнання цінності прав людини (дитини), демократичного устрою, спільної діяльності, громадянської ініціативи й волонтерської роботи; волю бути ініціативним, формувати власну думку й уміти її висловлювати;
– прагнення до усвідомлено здорового розвитку, готовності дбати про здоров’я й дотримуватись норм безпечної поведінки, знання джерел небезпеки й способів уникнення небезпечних ситуацій, уміння правильно поводитися в критичних і небезпечних ситуаціях;
– усвідомлення цінності ініціативи та важливості роботи в цільових групах; бажання навчитись планувати діяльність, брати участь у спільних заходах, розуміння важливості економічного розвитку на засадах вільного підприємництва;
– бажання вивчати культурне різноманіття минулого і сучасного світу, здобувати знання про історію культур (зокрема української) та культурну взаємодію;
– необхідність сталого пізнавального пошуку, розуміння важливості різних джерел інформації; уміння вибирати (залежно від пізнавального інтересу, потреб чи життєвої ситуації) джерела інформації;

– орієнтацію на самопізнання, на повагу до цінностей, моральних норм і правил ввічливості, на дотримання в поведінці цих правил, на формування шкільного колективу, в якому поважають справедливість, чесність, турботу, людську гідність, дотримання слова, демократичність і рівність у стосунках.

Пропедевтичний характер навчального курсу «Вступ до історії» передбачає, що учні/учениці вчитимуться:

– мислити історичними та хронологічними категноріями, орієнтуватися в історичному часі, установлювати причиново-наслідкові зв'язки між подіями, явищами та процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявляти змінність і неперервність суспільного життя;

– мислити геопросторово, орієнтуватися в соціально-історичному просторі, виявляти взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури й навколишнього природного середовища;

– мислити критично, працювати з різними джерелами інформації та формулювати історично обґрунтовані запитання;

– мислити системно, виявляти взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємовплив історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох.

Зміст курсу дає змогу учневі/учениці:

– усвідомити власну гідність, вчитися поважати права й гідність інших осіб, зрозуміти, як протидіяти проявам дискримінації;

– зрозуміти зміст демократичних принципів, долучитися до обговорення локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем, переконатися в необхідності утвердження верховенства права і дотримання правових норм для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Програма курсу «Вступ до історії» укладена з урахуванням вимог Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти», Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 07 серпня 2013 року № 538), розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти „Нова українська школа" на період до 2029 року», наказів Міністерства освіти і науки України від 20 квітня 2018 року № 405 «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня», від 21 лютого 2019 року № 236 «Про внесення змін до навчальних програм з історії України для 5–9 та 10–11 класів закладів загальної середньої освіти» і від 03 лютого 2021 року № 140 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 02 листопада 2016 року № 1319 та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства освіти і науки України», яким затверджено Типові навчальні плани 1–11 класів закладів загальної середньої освіти, які працюють за науково-педагогічним проєктом «Інтелект України» (*Додаток 3*).

Програма складається з пояснювальної записки, структурованих за розділами очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць і змісту навчального матеріалу як основи для досягнення цих результатів. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності зорієнтовані на формування відповідних компетентностей і викладені через *знання, розуміння й уміння*, які відповідають знаннєвому, смисловому й діяльнісному компонентам. Ціннісний компонент (зважаючи на особливості історичного матеріалу) окремо за розділами не описується, оскільки відображений у компонентах ключових компетентностей і актуалізується через знання, розуміння й уміння наскрізно в межах усіх розділів.

У програмі немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель може самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми, не порушуючи при тому повноти завдань, визначених як результати та зміст навчально-пізнавальної діяльності. Зміст кожного розділу програми містить перелік історичних сюжетів, не розпланованих поурочно. Учителі, орієнтуючись на вимоги щодо підготовки учнів/учениць, мають можливість урахувати умови, пізнавальні можливості дітей, своє бачення того, як спланувати навчання. До кожного розділу подано орієнтовні завдання для практичних робіт, у деяких випадках — рекомендований (але не вичерпний) перелік історичних об’єктів і джерел для організації навчальної роботи. Це не виключає залучення учителем/учителькою інших джерел та пізнавальних завдань, зберігаючи загальну спрямованість роботи відповідно до компетентнісного підходу.

Практичні роботи є обов’язковими для кожного розділу програми. Проблематика практичних робіт укладена таким чином, аби дати змогу вчителеві диференціювати завдання в класі за рівнем складності. Практична робота може мати різний формат: від окремого пізнавального завдання (для вивчення нового матеріалу, узагальнення, закріплення тощо) до комплексу, розрахованого на цілий урок (лабораторно-практичне заняття). Така робота може виконуватися за вибором як учителя/учительки, так і учнів, як у класі, так і вдома, але з обов’язковим представленням її результатів на занятті.

Програма надає вчителям широкі можливості для самостійного планування. За потреби можна використати як пряму, так і зворотну хронологію, ознайомити дітей з не передбаченими програмою подіями, історичними особами, пам’ятками історії рідного краю, доповнити викладання предмета позаурочними заходами, орієнтованими на формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини.

5 клас (35 год)

Структура курсу

Розділ І. ІСТОРІЯ — НАУКА ПРО ЛЮДИНУ
Розділ ІІ. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І ПАМ'ЯТКИ
Розділ ІІІ. ЛЮДИНА ЯК ДІЙОВА ОСОБА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Розділ І. ІСТОРІЯ — НАУКА ПРО ЛЮДИНУ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
Знати: – назви та хронологічні межі періодів європейської історії за культурними епохами: первісне суспільство, античність, середні віки, новий час; – різновиди історичних джерел (наводити приклади); – завдання історії як шкільного предмета. **Розуміти:** – значення термінів «історія», «історик», «суспільство», «народ», «історичний факт», «історичний час», «історичне мислення», «літочислення», «культурно-історична епоха», «історичний простір», «історична мапа (карта)», «історичне джерело», «артефакт», «музей», «архів»; – чому людина цікавиться минулим; – різницю між календарним та історичним часом; – умовний характер прийнятих для вимірювання часу одиниць; – різницю між географічною (фізичною) та історичною картами; – взаємозалежність природних умов і способу життя людських спільнот; – як історики довідуються про минулі часи на основі археологічних розкопок, писемних і речових джерел та як працюють із джерелами; – як і де зберігають історичні джерела (музей, архів, бібліотека, історико-архітектурний заповідник); – як укласти персональну історію.	**Усе має минуле.** Дії та події. Історія як розповідь про події. Історія як досвід: індивідуальний і колективний. **Історія — наука про минуле людства.** Людина в її соціальних зв'язках як об'єкт історії. Образ минулого. Історичний факт. Предмет досліджень істориків. Завдання історії як шкільного предмета. Як укласти персональну історію. **Відлік часу в історії.** Календарний та історичний час. Літочислення. Шкала часу. Історичне мислення. **Періодизація історії.** Культурно-історичні епохи: первісність, античність, середні віки, новий час. **Географічний та історичний простір.** Історична мапа. Як люди уявляли світ. Спосіб життя спільноти. Взаємозалежність природних умов та способу життя людських спільнот. **Історичні джерела.** Словесні, речові та зображальні джерела. Мистецькі твори як історичне джерело. Усна історія. **Пошук та збереження джерел.** Етнографічні, фольклорні та археологічні експедиції. Архіви та бібліотеки. Музеї.

Уміти: – використовувати термін «історія» в різних значеннях (як оповідь, як досвід, як живу пам’ять про життя людей у минулому, як науку); – будувати та використовувати шкалу історичного часу і хронологічну таблицю; – співвідносити рік — століття — тисячоліття; – визначати тривалість історичних подій; – установлювати хронологічну послідовність подій (з допомогою шкали історичного часу); – читати історичну карту, спираючись на її легенду; – розрізняти історичні джерела за різновидами.	
Орієнтовні завдання для практичних робіт: – співвіднести рік — століття — тисячоліття — еру; – встановити тривалість історичної події; – розмістити подію на шкалі часу, у хронологічній таблиці; – віднайти і показати на історичній карті населений пункт, край, державу, які існували в минулому; – згрупувати надані вчителем історичні джерела за різновидами, часом і територією створення; – укласти план вивчення минулого: вибраного артефакту (історичної пам’ятки), людини (або роду), рідного краю.	
Узагальнення. Тематичний контроль	

Розділ ІІ. ІСТОРИЧНА ПАМ’ЯТЬ І ПАМ’ЯТКИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
Знати: – адміністративно-територіальний устрій сучасної України (у назвах і кількісних показниках); – назви держав, які існували на теренах України в минулому; – назву і географічне розташування історичного регіону (за місцем проживання/походження учня/учениці); – час заснування і територіальне розташування рідного міста/села, назву громади, до якої воно належить;	**Як минуле пов’язане із сучасним та майбутнім.** Історичний опис і пояснення. Випадок і закономірність в історії. Уроки історії. Історичне явище і процес. Цивілізації та етапи історичного розвитку. Альтернативна історія. **Досліджуємо історію свого роду.** Сім'я, родина, рід. Генеалогічне дерево. Навіщо знати родовід. Як досліджують родовід. Як скласти генеалогічне (родове) дерево.

– пам’ятки історії рідного краю (за переліком учителя/учительки); – походження самоназв «Україна» і «Русь»; – пам’ятні події історії України та рідного краю, увічнені в пам’ятниках і державних святах (за переліком учителя/учительки). **Розуміти:** – взаємопов’язаність минулого, теперішнього і майбутнього; – значення термінів «рід», «громада», «народ», «цивілізація», «історична закономірність», «історичне явище», «історичний процес», «генеалогічне дерево», «історичний регіон», «історична пам’ять», «пам’ятка історії», «пам’ятник»; – різницю між історичним описом і поясненням; – призначення родоводів та способи їх дослідження; – різницю між минулою дійсністю та джерельними відомостями про неї: як обставини життя, погляди та бажання людей визначають зміст історичних джерел; – як можна і як потрібно турбуватися про пам’ятки історії рідного краю. **Уміти:** – описати й показати на карті: а) кордони та столиці: Київської держави, Королівства Руського (Галицько-Волинської держави), Козацької республіки / Війська Запорозького / Гетьманщини, сучасної України; б) територіальні межі історичного регіону України (за місцем проживання/походження учня/учениці); в) територіальне розташування рідного міста/селища/села; – скласти генеалогічне (родове) дерево; – визначити просторове (територіальне) розташування історично-географічного регіону, рідного краю, міста/селища/села;	**Вивчаємо історію рідного краю.** Що таке історичний регіон. Історичні регіони України (*оглядово*). Історичне краєзнавство. Історія рідного краю: джерельна база і дослідники. Як поводитися під час екскурсії. Екскурсія в краєзнавчий музей. **Україна тепер і в минулому.** Адміністративно-територіальний устрій сучасної України. Україна у складі СРСР. Українські землі під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій. Мапа України Гійома де Боплана. Походження самоназв «Україна» і «Русь». Мапа Русі-України. Українські землі в античну добу. **Оберігаємо історичні пам’ятки.** Місця пам’яті. Історична пам’ять. Пам’ятки історії та пам'ятники. Як розробити екскурсійний маршрут. Пам’ятні події української історії (*варіанти віртуальної мандрівки теренами великої та малої батьківщини*).

– характеризувати географічне розташування й природні умови історичного регіону (за місцем проживання/походження учня/учениці); – позначати на контурній карті історичні регіони України; – групувати джерела до історії рідного краю (речові, писемні, усні); – описати пам'ятку історії / визначити символічний зміст пам'ятника; – відшукати (у бібліотеці, з допомогою електронних ресурсів) і впорядкувати (ставити запитання, складати план) інформацію про пам'ятки й пам'ятники, що знаходяться в Україні, рідному краї; – розробити екскурсійний маршрут (за допомогою *Google maps*) пам'ятними місцями рідного краю.	

Історичні регіони України для роботи з картою:
Середнє Подніпров'я, Чернігово-Сіверщина, Галичина, Волинь, Поділля, Буковина, Закарпаття, Донщина, Слобожанщина, Північне Причорномор'я.

Орієнтовний перелік пам'яток і пам'ятників України для навчальної роботи:
пам'ятник Володимиру Великому (м. Київ); Софійський собор (м. Київ); пам'ятник королю Данилу (м. Львів); резиденція Богдана Хмельницького (м. Чигирин); пам'ятник Богдану Хмельницькому (м. Київ); ханський палац (м. Бахчисарай); пам'ятник Михайлові Грушевському (м. Київ), пам'ятник Героям Крут (Чернігівська обл.), Меморіал воїнам УГА (Личаківський цвинтар у Львові); Національний музей «Меморіал пам'яті жертв Голодомору в Україні» (м. Київ), меморіальний простір у Бабиному Яру (м. Київ); монумент «Батьківщина-мати» і Національний музей історії України у Другій світовій війні (м. Київ); монумент Незалежності (м. Київ), Меморіал Героям Небесної Сотні (м. Київ).
Пам'ятки історії й пам'ятники рідного краю (за вибором учителя/учительки), як-от: замки й палаци, фортеці, храми й монастирі, вулиці й площі, парки та сади, заповідники.

Орієнтовні завдання для практичних робіт:
– провести із використанням доступних джерел, мінідослідження з історії своєї родини, представити його результати (підготувати презентацію/повідомлення);
– схарактеризувати (за картою) природні умови рідного історичного регіону та спрогнозувати їхній вплив на життя населення в різні історико-культурні епохи;
– позначити на контурній карті держави, що існували на теренах України в минулому, рідний історичний регіон, населений пункт;
– зіставити й пов'язати вибрані факти з історії України, рідного краю і родини;

– висловити враження (усно або письмово) від екскурсії (віртуальної мандрівки) в місцевий історичний (краєзнавчий) музей або архів; – згрупувати пам'ятки історії за періодами та історичними регіонами; – визначити символіку пам'ятників історичним подіям і особам, котрі зведені в рідному краї; – розповісти (усно або письмово) про відвідану/оглянуту пам'ятку історії або пам'ятник, що знаходяться в рідному краї.
Узагальнення. Тематичний контроль

Розділ ІІІ. ЛЮДИНА ЯК ДІЙОВА ОСОБА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
Знати: – імена й основні біографічні дані видатних українців; – назви та устрій українських держав. **Розуміти:** – значення термінів «соціальне становище», «соціальна верства», «влада», «держава», «монархія», «республіка», «унітаризм», «федералізм», «внутрішня політика», «зовнішня політика», «політична партія», «громадська організація», «історична особа/постать», «натуральне господарство», «ринкова економіка», «раб», «кріпак», «найманий працівник», «підприємець», «підприємливість», «історичне дослідження»; – як соціальне становище впливало і впливає на життя людини; – сутність і призначення держави; – роль лідерів (правителів, діячів) у суспільстві та державі; – роль освіти в житті людини. **Уміти:** – схарактеризувати соціальне становище особи, політичний устрій держави, повсякденне життя родини; – укласти історичний портрет особи (державного діяча/діячки, науковця/науковиці, митця/мисткині, підприємця/підприємиці); – визначати зміни, яких зазнало впродовж історії життя містян і селян; – визначати історичні зміни у сфері освіти й науки;	**Людина як дійова особа історії.** Як люди творять історію. Вплив соціального становища на життя людини. Кого вважати історичною особою. Як укладати історичний портрет. **Біля керма держави: володарі та політичні лідери України.** Що означає мати владу. Держава: форми правління та устрою. Внутрішня і зовнішня політика (на прикладі історії України). **Борці за українську державність.** Чому народу/нації потрібна держава. Історичні портрети земляків-борців за українську державність. **Визначні творці української культури.** Українська народна і сучасна професійна культура. Освіта. Приклади самовідданого служіння земляків на ниві культуротворення. Наукове і мистецьке осмислення минулого. Розвиток української історіографії. Провідні українські історики. Правила, якими керуються історики. **Селяни, робітники, підприємці.** Заняття й умови життя в селах і містах: динаміка змін. Натуральне та ринкове господарство.

– визначити й пояснити причини зростання тривалості життя людей упродовж останніх століть; – прогнозувати заняття людей у майбутньому; – укласти повідомлення про історичний факт, спираючись на відомості з кількох джерел; – висловити й пояснити своє ставлення до історичних фактів і осіб, подій власного життя.	Піддані та наймані працівники. Підприємливість і підприємництво. Українські підприємці: колективний портрет. Соціальний захист найманих працівників. **Повсякдення людини.** Здоров'я і тривалість життя. Рухова активність і спорт. Українці на Олімпійських іграх. Праця та гра в житті дорослих і дітей. Будні і свята. Ігри й іграшки.

Орієнтовний перелік державних діячів, учених і митців, які прославили Україну:

Володимир Великий, Ярослав Мудрий, король Данило, Петро Сагайдачний, Петро Могила, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Тарас Шевченко, Микола Костомаров, Володимир Антонович, Леся Українка, Іван Франко, Михайло Грушевський, Симон Петлюра, Андрей Шептицький, Степан Бандера, Роман Шухевич, Сергій Корольов, В'ячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, Ліна Костенко, Василь Сліпак та ін.

Орієнтовні завдання для практичних занять:

– укласти історичний портрет українського державного діяча/діячки, науковця/науковиці, митця/мисткині;
– схарактеризувати умови життя в місті та селі, становище соціальної групи, устрій української держави, здобутки української культури, повсякденне життя родини в певну історичну епоху;
– з'ясувати, як батьки (бабусі й дідусі, родичі) проводили дозвілля в дитинстві;
– порівняти ігри на дозвіллі (й іграшки) батьків і власні;
– підготувати повідомлення (мініпроєкт) про одяг людини в минулому;
– підготувати повідомлення (мініпроєкт) про харчування людей у минулому.

Орієнтовні теми есе:

– Хто є творцем історії.
– Навіщо знати історію.
– Моя гордість — мої земляки.
– Я громадянин України.
– Історична подія в моєму житті.

Узагальнення. Тематичний контроль

6 клас (70 год)

Структура курсу

Вступ
Розділ І. ПЕРВІСНІ СПІЛЬНОТИ. АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ
Розділ ІІ. СТАРОДАВНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ АЗІЇ ТА АФРИКИ
Розділ ІІІ. АНТИЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ СУСІДИ
Узагальнення. ВНЕСОК ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ, КУЛЬТУР, НАРОДІВ В ІСТОРІЮ ЛЮДСТВА

Вступ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
Знати: – послідовність періодів історії людства; – хронологічні межі історії стародавнього світу; – джерела з історії стародавнього світу. **Розуміти:** – завдання інтегрованого курсу історії; – періодизацію як спосіб упорядкування історії; – критерії, які історики й археологи використовують для періодизації історії; – поняття «ера», «епоха (історична доба)», «цивілізація». **Уміти:** – співвіднести дату події зі століттям і тисячоліттям; – розв’язати історичну задачу на обчислення часу.	Завдання інтегрованого курсу історії. Хронологічні межі історії стародавнього світу. Історичні джерела з історії стародавнього світу. Лічба часу в історії стародавнього світу. Що в історії називають цивілізацією.
Орієнтовна тема практичної роботи: – Лічба часу в історії стародавнього світу [завдання: установити особливості літочислення до нашої ери (з допомогою шкали часу); розв’язати хронологічні завдання на встановлення тривалості подій та віддаленості подій одна від одної в межах до н. е., віддаленості подій від зазначеної дати (з переходом через еру)].	

Розділ І. ПЕРВІСНІ СПІЛЬНОТИ. АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
Знати: – час появи первісної людини на теренах України; – назви та місце розташування трьох-чотирьох стоянок первісних людей на території України; – винаходи й пам’ятки культури первісних людей.	**Виникнення та розселення первісних людей.** Теорії походження людини. Заняття та спосіб життя, суспільна організація, культура та релігійні вірування первісних людей.

Розуміти: – сутність наукових і релігійних теорій про походження людини, «неолітичної революції», первісних форм релігійних вірувань: фетишизму, тотемізму та магії; – поняття «кам'яний вік», «мідно-кам'яний вік», «бронзовий вік», «homo sapiens (людина розумна)», «стоянка первісних людей», «археологічна культура», «родова громада (рід)», «територіальна (сусідська) громада», «плем'я», «ремесло», «вождь», «рада старійшин». **Уміти:** – показати на карті стоянки первісних людей, територіальні межі трипільської культури; – описати спосіб життя первісних людей; – схарактеризувати організацію суспільства за первісних часів; – розпізнавати пам'ятки трипільської культури.	**Первісні люди на теренах України.** Основні стоянки й археологічні знахідки первісної доби на території України. Трипільська археологічна культура.
Рекомендовані для навчальної роботи стоянки первісних людей: Королеве (Закарпаття), Мізин (Чернігівщина), Кирилівка (м. Київ), Межиріч (Черкащина), Київ-Коба (Крим). Стоянки первісних людей на території рідного краю (*на вибір учителя /учительки*), інші відомі стоянки. **Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:** – позначити на контурній карті стоянки первісних людей на теренах України, межі поширення і протоміста трипільської культури; – описати заняття та спосіб життя первісних людей (мисливців і рибалок, землеробів і скотарів) на основі археологічних речових джерел.	
Узагальнення. Тематичний контроль	

Розділ ІІ. СТАРОДАВНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ АЗІЇ ТА АФРИКИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
Знати: – хронологічні й територіальні межі давньоєгипетської цивілізації, цивілізацій Дворіччя (Шумер, Вавилон), Персії, Давньої Індії, Давнього Китаю, міст-держав Фінікії, Ізраїльсько-Юдейського царства; – час об'єднання Єгипту, укладення кодексу законів Хамурапі; правління царів Давида і Соломона; – назви відомих пам'яток давньоєгипетської цивілізації (Великі піраміди, Великий сфінкс), Дворіччя (стела Хаммурапі), Фінікії (алфавіт), Ізраїльсько-Юдейського царства (Біблійні заповіді), китайської (Велика китайська стіна) й індійської (ступа в м. Санчі) цивілізацій.	**Цивілізація долини Нілу.** Природно-географічні умови розвитку давньоєгипетської цивілізації. Повсякдення й господарське життя. Організація суспільства і влади в Давньому Єгипті. Міфологія, писемність і мистецтво. Будівництво пірамід. **Цивілізації Дворіччя.** Природно-географічні умови Шумеру та Вавилону. Повсякдення і господарське життя.

Розуміти: – вплив природно-географічних умов на господарське життя, організацію влади та міфологію давніх суспільств; – причини виникнення міст, суспільних верств і держави; – зміст понять «іригаційне (зрошувальне) землеробство», «колонізація», «місто-держава», «фараон», «закон», «реформа», «релігія», «Біблія», «міфологія», «ієрогліф», «клинопис», «варна», «імперія»; – причини піднесення і занепаду стародавніх держав і суспільств; – значення Біблії як історичного джерела. **Уміти:** – позначити на карті давні цивілізації та міста; – схарактеризувати давні суспільства і держави; – описати повсякденне життя представників різних верств давніх суспільств; – визначити особливості господарства, суспільного життя й культури давніх цивілізацій; – осмислити й передати враження, яке могли справляти на давнє населення пам'ятки культури Давнього Єгипту, Дворіччя, Ізраїльсько-Юдейського царства, Давньої Індії, Давнього Китаю; – порівняти умови розвитку та характерні ознаки давніх суспільств і держав.	Організація суспільства і влади у містах-державах і царствах Дворіччя. Закони Хамурапі. Писемність і мистецтво. **Фінікія. Ізраїльсько-Юдейське царство.** Природно-географічні умови. Повсякдення і господарське життя. Фінікійська колонізація. Карфаген. Алфавіт. Ізраїльсько-Юдейське царство: організація влади й суспільства. Єрусалим. Біблія як історичне джерело. **Перська держава.** Організація влади й суспільства. Основні завойовницькі походи. Дарій I. **Давня Індія. Давній Китай.** Природно-географічні умови Давньої Індії та Давнього Китаю. Організація влади й суспільства. Пам'ятки культури китайської та індійської цивілізацій.
Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт: – позначити на контурній карті: річки Ніл, Тигр і Євфрат, Інд, Ганг, Хуанхе, Янцзи; розташування Мемфісу, Шумеру, Вавилону, Карфагену, Єрусалиму; територіальні межі давніх цивілізацій Азії та Африки; – схарактеризувати структуру давніх суспільств і держав (Єгипетського, Вавилонського, Ізраїльсько-Юдейського царств, міст-держав Шумеру та Фінікії, Давньої Індії, Давнього Китаю); – оцінити (на основі витягів із Книги мертвих, законів Хамурапі) правове становище населення в давніх цивілізаціях; – зіставити умови розвитку й характерні ознаки давніх суспільств і держав; – підготувати повідомлення про повсякденне життя представників різних верств у стародавніх суспільствах.	
Узагальнення. Тематичний контроль	

Розділ III. АНТИЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ СУСІДИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
Знати: – часову послідовність Мінойської й Ахейської палацових, грецької та римської цивілізацій; – хронологічні межі існування на території України античних полісів; – часову послідовність перебування на території України кіммерійців, скіфів, сарматів, готів, гунів; – хронологічні межі існування Римської республіки та імперії; – час зародження й утвердження християнства, визнання його державною релігією Римської імперії, поділу Римської імперії на Західну та Східну (Візантію); – пам'ятки культури Давньої Греції, Скіфії та Риму; – час формування давніх слов'ян і напрямки їх розселення з прабатьківщини. **Розуміти:** – близькість давньогрецької, елліністичної й давньоримської культур; – особливості античної демократії, зміст прав і обов'язків громадян Афін і Риму, становища рабів; – причини піднесення й занепаду грецьких полісів (Афін, Спарти), Скіфії та Римської держави; – передумови Великої грецької колонізації; внесок античної цивілізації в історію людства, зв'язок античної цивілізації зі спільнотами на українських теренах; – історичне значення християнства; – зміст понять «еллінізм», «поліс», «громадянин», «демос», «аристократія», «тиранія», «демократія», «пантеон богів», «республіка», «патриції», «плебеї», «сенат», «диктатор», «вето», «легіон», «провінція», «гладіатор», «експансія», «Велике переселення народів», «Велике розселення слов'ян». **Уміти:** – схарактеризувати й порівняти суспільний устрій та повсякденне життя Афін і Спарти, становище патриціїв і плебеїв;	**Давньогрецькі поліси та сусідні народи.** Природно-географічні умови Балканського півострова. Мінойська й Ахейська палацові цивілізації. Давньогрецьке суспільство за поемами Гомера. Афіни та Спарта. Велика грецька колонізація. Античні поліси на території України. Суспільне, господарське життя і побут в античних полісах на території України. Взаємини греків і місцевого населення. Кіммерійці та скіфи на території України. Персько-грецькі війни. Утвердження демократії в Афінах за Перікла. Господарювання і повсякденне життя в Давній Греції. Грецька релігія та міфологія. Античні олімпійські ігри. Сім'я, освіта та виховання афінян і спартанців. Театр, скульптура, архітектура. **Імперія Александра Македонського.** Підкорення Греції Філіпом II. Александр Македонський. Елліністичні держави. Культура елліністичної доби. Сармати на території України. **Римська республіка.** Природно-географічні умови Апеннінського півострова. Виникнення міста Рима. Римська республіка в V–I ст. до н. е.: суспільний устрій та організація влади. Військова експансія Риму. Диктатура Юлія Цезаря.

– схарактеризувати повсякденне життя мешканців античних полісів Північного Причорномор'я, суспільний устрій Римської держави часів принципату Октавіана Августа, діяльність Перікла, Александра Македонського, Юлія Цезаря та Октавіана Августа; – визначити причини зміни у ставленні Римської держави та суспільства до християнської церкви; – пояснити, як у добу античності соціальне становище особи впливало на її повсякдення; – схарактеризувати суспільну організацію, господарські заняття, духовний світ давніх слов'ян; – показати на карті історико-географічні об'єкти античної цивілізації (античні міста, держави та ін.), напрямки Великої грецької колонізації, Східного походу Александра Македонського, розселення слов'ян на території сучасної України.	**Римська імперія.** Октавіан Август. Пантеон римських богів. Римське право. Мистецтво Давнього Риму. Кризові явища в Римській імперії. Виникнення і поширення християнства. Перетворення християнства на державну релігію Римської імперії. Поділ Римської імперії. Велике переселення народів. Готи й гуни на території України. Взаємини з місцевим населенням. Падіння Західної Римської імперії. **Давні слов'яни.** Прабатьківщина слов'ян. Початок Великого розселення слов'ян. Суспільне та господарське життя і духовний світ давніх слов'ян. Склавини й анти на теренах України. Походження українського народу.

Орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт:

– позначити на контурній карті: а) Балканський і Апеннінський півострови, античні грецькі поселення (Мікени, Афіни, Спарта, Тіра, Ольвія, Пантікапей, Херсонес); б) кордони Боспорського царства, Перської держави, держави Александра Македонського, Римської держави часів принципату Октавіана Августа, Афіни, Спарту, Александрію, Рим, Константинополь (Візантій); в) напрямки Великої грецької колонізації, Східного походу Александра Македонського, Великого переселення народів; г) прабатьківщину слов'ян і напрямки їх розселення;
– схарактеризувати спосіб життя мешканців античних полісів Північного Причорномор'я (за доступними текстовими джерелами) і скіфських племен (з «Історії» Геродота);
– зіставити суспільний устрій Афін і Спарти, повсякденне життя населення цих міст;
– порівняти правове становище різних груп громадян, а також громадян і негромадян у Стародавньому Римі;
– укласти програму античних Олімпійських ігор або мандрівки з оглядом пам'яток культури давніх Греції та Риму (у формі рольової гри);
– сформулювати життєву позицію (вибір у конкретній життєвій ситуації) історичного персонажа на основі висловів з його творів (*на вибір учителя/учительки*).

Узагальнення. Тематичний контроль

Узагальнення до курсу.
ВНЕСОК ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ, КУЛЬТУР, НАРОДІВ В ІСТОРІЮ ЛЮДСТВА

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчального матеріалу
Знати: – пам’ятки культури давньосхідних та античної цивілізацій. **Розуміти:** – давню історію України як частину всесвітньої історії; – роль давнього періоду в історії України; – культурні здобутки давніх держав і народів, поширення християнства, Велике переселення народів і падіння Західної Римської імперії як джерела й умови формування сучасних цивілізацій. **Уміти:** – визначити й навести приклади внеску давніх цивілізацій у культуру сучасних народів, зокрема українців; – обґрунтувати значення стародавньої історії для подальшого розвитку людства; – показати на карті історико-географічні об’єкти давньосхідних та античної цивілізацій, давніх слов’ян.	**Унесок цивілізацій стародавнього світу в історію людства.** Значення давньої історії України як частини світової історії.

Авторський колектив:

Гавриш Ірина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової і професійної освіти Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди, науковий керівник науково-педагогічного проєкту «Інтелект України»;

Аркуша Олена Георгіївна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Центру дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України;

Боарь Марія Стахівна, учителька історії КЗ **«**Харківська гімназія № 169 Харківської міської ради Харківської області», спеціаліст вищої категорії, старший учитель;

Мудрий Мар'ян Михайлович, кандидат історичних наук, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету ім. І. Франка;

Пастушенко Роман Ярославович, заступник директора департаменту освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації;

Хлипавка Леся Миколаївна, аспірантка кафедри педагогіки вищої школи й освітнього менеджменту Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького.

Під час підготовки програми інтегрованого курсу «Вступ до історії (пропедевтичний курс)» для 5–6 класів» було використано навчальні програми «Вступ до історії» (5 клас) та «Всесвітня історія. Історія України» (Інтегрований курс. 6 клас), що затверджені наказом МОН від 07.06.2017 № 804, зі змінами, унесеними відповідно до наказу МОН № 236 від 21.02.2019 року.